
Poesies en català de Llorenç Matheu i Sanç, autor valencià del segle XVII (I)

per Josep Romeu i Figueras

I. UN ESTUDI, A MANERA D'INTRODUCCIÓ *

1. De la vida i l'obra de Llorenç Matheu i Sanç

Advocat i jurista amb una carrera professional i pública ascendent que el situà en una posició social destacada, tractadista qualificat de dret valencià fins al punt que hom l'en considera un «clàssic»,¹ humanista i polígraf, Llorenç Matheu i Sanç nasqué a València el 12 de juliol de 1618.² Fill de Joan Baptista i

* La segona part d'aquest treball, que contindrà la transcripció dels textos, serà publicada en un altre número de la revista.

1. Cf. G. COLON i A. GARCIA, introducció a llur edició dels *Furs de València*, I (Barcelona 1970), «Els Nostres Clàssics», núm. 101, p. 9.

2. Per a la biografia de Llorenç Matheu, vegeu J. RODRÍGUEZ, *Biblioteca valentina* (València 1742), fs. 292-295; V. XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia*, II (València 1749), fs. 85-88. Poca cosa afegeixen J. P. FUSTER, *Biblioteca valenciana*, I (València 1827), p. 271, i J. M. PUIG TORRALVA i F. MARTÍ GRAJALES, *Estudio his-*

d'Isabel, ambdós de València, era d'ascendència francesa pel seu avi patern, Claudi, nascut prop de Lió³ i establert a València, on es casà amb Rafaela Pellicer. Llorenç cursà gra-

---

tórico-critico de los poetas valencianos de los siglos XVI, XVII y XVIII (València 1883), p. 86. No en parla F. MARTÍ GRAJALES, *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700* (Madrid 1927). Sí, en canvi, J. RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua valenciana*, III (Madrid 1943), ps. 96 i ss. El treball de S. GUINOT, *Don Lorenzo Matheu y Sanz. Apuntes bio-bibliográficos*, dins «Ayer y Hoy» (Castelló de la Plana, número de l'I-VIII-1903), es limita a resumir les dades de Rodríguez, Ximeno i Fuster. Per contra, l'estudi d'E. JULIA MARTÍNEZ, *Un dramaturgo valenciano desconocido*, «Revista de Bibliografía Nacional», II, 1941, ps. 201-243, aporta dades noves i ben interessants. Vegeu, a més, *infra*, nota 6.

3. A la ciutat de «Tissi, provincia de León de Francia», segons declaracions de testimonis que informaren en l'expedient de concessió a Llorenç Matheu de l'hàbit de Montesa, el 28 d'abril de 1650; informacions, altrament, aprovades el 30 d'agost del mateix any. Vegeu E. JULIA MARTÍNEZ, *op. cit.*, p. 236.

màtica i filosofia a la seva ciutat i jurisprudència a Salamanca, del 1634 al 1637,⁴ i es doctorà a la Universitat valenciana el 1638. Exercí d'advocat fins al 1646, any en què Felip IV el nomenà assessor criminal de la governació de la ciutat i el regne, i, el 1647, el seu advocat fiscal a la real Audiència; ascendí a jutge de cort o sala criminal, el 1649, i a jutge de la sala civil, el 1652. Fou investit amb l'hàbit de cavaller de l'orde de Montesa el 1650. Nomenat pel rei alcalde de casa i cort, el 1659 passà a residir a Madrid. El 1668 fou president de la sala dels alcaldes, del Consell de Castella, i oidor del d'Índies. El 22 de novembre de 1671 passà a regent del Consell d'Aragó. Era a Barcelona com a visitador de la real Audiència el 1677, i allà donà unes lletres adreçades a l'ardiaca Diego José Dormer, cronista major d'Aragó.⁵ Morí a Madrid el 31 de gener de 1680 i fou soterrat a l'església de l'Hospital Reial d'Aragó. S'havia casat amb una dama d'estirp, Feliciano de Silva, que morí a València el 1658 i li deixà almenys un fill, Domènec, que després fou oidor de la ciutat. Llorenç Matheu es tornà a casar, ara amb una Vilamajor, i del nou enllaç nasqué Llorenç, més tard oidor de València, com el seu germà.⁶

L'activitat literària de Matheu i Sanç és extensa i diversa. Excel·lí en la seva especialitat, els estudis jurídics: *De regimine urbis ac regni Valentiae, sive selectarum interpretationum ad principales foros eiusdem, tractatus*, en dos volums la primera edició,⁷ i en un de sol la segona, molt ampliada, *Tractatus de regimine regni Valentiae* [...],⁸ reeditada, també a Lió, el 1704; el *Tractatus de re criminali* [...],⁹ del

qual s'assenyalen reimpressions de Venècia (1725) i de Lió; el *Tratado de la celebración de cortes generales del Reyno de Valencia*,¹⁰ i un altre sobre *Práctica civil*, per a la impressió del qual rebé una ajuda monetària dels jurats de València el 1676, però que, segons sembla, no es publicà.¹¹ Altrament, hom li atribueix la tercera edició i la revisió del *Sumari de la successió dels inclits reis de València*.¹² Intervingué en les polèmiques, vives al seu temps, sobre la pàtria de sant Llorenç, que es disputaven Osca i València.¹³ És autor de dues relacions de festes celebrades a València, l'una en honor de la Concepció, del 1653,¹⁴ i l'altra amb motiu del naixement del príncep Felip Prósper, el 1658.¹⁵ Sota l'anagrama de Sancho

10. Madrid, J. de Paredes, 1677.

11. Segons M. A. D'ORELLANA, *op. cit.* i *ed. cit.*, II, ps. 146 i s., i III, ps. 125 i s.

12. F. MATEU Y LLOPIS, *Sobre historiografía de los siglos XVI y XVII. El «Sumari de la successió dels inclits reis de València» y el Dr. Lorenzo Matheu y Sanz*, dins «Almanaque "Las Provincias"», any LXII (València 1942), ps. 285-288.

13. Rodríguez li atribueix la *Vida y martirio del glorioso español san Laurencio, sacada de unos antiquísimos escritos del celebrado abad Donato* [...], impresa a Salamanca per J. Taberniel, el 1638, sota el nom de fra Bonaventura Auzina. Ximeno posa fortes reserves a l'atribució, allegant que l'argumentació de l'autor és impròpia d'un erudit de la categoria de Llorenç Matheu; assenyalà, altrament, una edició de València, J. Garcia, 1710. Tant Rodríguez com Ximeno consideren, en canvi, que Llorenç Matheu fou l'autor real de l'obra publicada sota el nom de Joan Baptista Ballester titulada *Piedra de toque de la verdad, peso fiel de la razón, que examina el fundamento con que Valencia y Huesca contienden sobre cuál es la verdadera patria del invicto mártir san Lorenzo* (Barcelona, S. de Cormellas, 1673); l'obra fou traduïda al llatí i addicionada per Matheu: *Lapis lydius veritatis, statera acquissima rationis pro indagando vera patria inclityi martyris ac levitae beati Laurentii* (Lió, C. Bourgeat, 1675). L'interès de Matheu envers el sant és també manifest en les seves poesies, de les quals tres en castellà que duen les rúbriques següents: *Celebrase la patria de san Lorenzo, A san Lorenzo mártir, invencible aragonés i Al martirio de san Lorenzo*, respectivament del 1643, el 1644 i el 1664; i una en català, número XIV de la nostra edició.

14. *Relación en que la esclarecida religión y inclita cavalleria de nuestra Señora de Montesa y San Jorge de Alfama, de la milicia de Calatrava y orden del Cistel, da cuenta al rey nuestro señor Felipe IV [...] del voto y juramento que hizo en Valencia, a primero de junio de 1653, de defender, tener y sentir que la Virgen santísima María, madre de Dios, fue concebida sin mancha ni rastro de pecado original. Y fiestas que consagró a esta celebridad* (València, B. Nogués, 1653).

15. *Festivas demostraciones que el excelentísimo señor duque de Montalto, visrey de Valencia, su real Consejo, Reyno y ciudad hicie-*

4. Aquesta darrera data es desprèn de la rúbrica d'una de les seves poesies castellanques: *A los yelos que hizo en Salamanca el año 1637, por henero; escrivile allá, donde a la saçon cursava leyes*, p. 98 del seu cançoner manuscrit, del qual parlaré més endavant.

5. E. JULIÀ MARTÍNEZ, *op. cit.*, ps. 234 i s., publica cinc lletres de Matheu al seu corresponçal; tres són datades a Barcelona el 9 de juny i el 20 i el 30 de novembre de l'esmentat any 1677. D. J. Dormer fou nomenat aquell mateix any per a l'indicat càrrec.

6. Sobre els matrimonis i els fills de Llorenç Matheu i Sanç, vegeu Luis DE SALAZAR Y CASTRO, *Genealogia de la Casa de Sylva*, on figura l'arbre genealògic de la descendència de Llorenç Matheu. Aquest arbre fou reproduït per Marc Antoni D'ORELLANA dins la seva *Valencia antigua y moderna*, volum III, ps. 137 i s., de l'edició moderna (València 1924). L'esmentat arbre dóna com a fill de Llorenç Matheu un Josep de Blanes i Vilarrasa, casat amb Llorença Cortès; però aquell personatge devia ser consogre del nostre autor, per tal com el seu fill Domènec es casà amb Tomasa de Blanes i Cortès.

7. València, B. Nogués, 1654-1656.

8. Lió, J. A. Hugueteau, 1677.

9. Lió, C. Bourgeat, 1676.

Terzón y Muela publicà una *Crítica de reflexión y censura de las censuras. Fantasia apologética y moral*,¹⁶ contra Gracián, que havia escrit atacs antivalencians en el seu *Críticón*. Les seves traduccions al castellà d'obres llatines, alguna d'important,¹⁷ denoten una preocupació moralitzadora i formativa, la qual també devia ésser patent, almenys a judicar pel títol, en alguna obra original que li és atribuïda.¹⁸ I tenen interès per a la nostra literatura la traducció castellana, segons sembla parcial, manuscrita i avui extraviiada, del *Libre dels feyts* de Jaume I,¹⁹ i la de l'*Espill* de Jaume Roig, de la qual parlarem a l'apartat 5.

Però Llorenç Matheu fou així mateix poeta bilingüe, a més de dramaturg en castellà, i pertangué a una família de versaires, com veurem seguidament.

2. Notícia de l'activitat poètica

Que jo sàpiga, la primera menció coneguda d'aquesta activitat és la que reporta Marc Antoni Ortí a la seva *Solemnidad festiva con que en la [...] ciudad de Valencia se celebró la feliz nueva de la canonización de su milagroso arzobispo santo Tomás de Villanueva*.²⁰ Ortí, al capítol xxv de l'obra, tot dolent-se que en semblant ocasió no s'hagués celebrat un certamen poètic, com hauria estat de rigor, enumera un seguit de personalitats de la vida política i social que hi haurien pogut participar, entre les quals, i en tercer lloc, «el noble don Lorenzo Mateu»; altrament, més avall, i entre altres noms, consigna

ron por el nacimiento del príncipe de España don Felipe Próspero (València, B. Nogués, 1658).

16. València, B. Nogués, 1658.

17. Traducción de latin en romance del Ramillete de flores historiales, del M. R. P. Juan Busières, religioso jesuita, de la qual existeixen diverses impressions: València, B. Nogués, 1655, en dos volums; Madrid, J. Fernández Buendía, 1666, en tres volums, el tercer molt ampliat, etc. Traducción en romance de las Epistolatolas latinas de don Juan Tomás Moncada, conde de Adraño, dos volums (València, B. Nogués, 1658). Traducción de latin en romance de los Emblemas regio-políticos de don Juan de Solórzano Pereira [...], deu volums (València, B. Nogués, 1658), amb reedicions del 1659 i el 1660. Traducción en romance de la vida de don Fernando de Toledo, duque de Alva, que escribió en latin el M. R. P. Antonio Juan Osorio, religioso jesuita, dos volums manuscrits i probablement perduts.

18. *Los chulos de Madrid. Obra entre donayres y chanças de muchos documentos morales*, obra citada per J. Rodríguez, que la dona com a desapareguda.

19. Traducción de la Historia que escribió el señor rey don Jayme, de la conquista de València, citada així per Rodríguez, que ja la consignava com a perduda.

20. València, G. de Vilagrassa, 1659.

els de Francesc de la Torre, Isidor i Lluís Matheu, germans de Llorenç, que estudiarem després, Francesc Mulet i el mateix Ortí. Tanmateix, la meritòria bibliografia valenciana clàssica ignorà el nostre autor en tant que poeta. El 1792, el «Diario de Valencia» donà a conèixer una dècima de circumstàncies de Llorenç Matheu —vegeu el núm. xvii de la nostra edició—, i és tan sols per aquesta peça que l'autor ha passat com a versaire a la moderna bibliografia valenciana.²¹ El 1899 hom donà compte de l'existència d'un manuscrit inèdit conteniint poesies i una comèdia de Llorenç Matheu,²² i el 1941 se'n publicà una bona descripció, amb aportació de noves dades sobre la personalitat de l'autor.²³ Malgrat tot, l'indicat treball del 1941 no ha despertat un interès manifest pel que fa a la coneixença de la poesia de Llorenç Matheu.

L'esmentat manuscrit, número 3746 de la Nacional de Madrid, autògraf i de prop de set-centes pàgines, duu per títol *Varios versos recogidos de los que he escrito, aunque los más se an perdido, que quizá serán los menos malos. Hay de todos géneros, y una comedia que escribí por cierto enpeño, y al fin de cada poema pongo el año en que se escribió. Los de lengua valenciana están al remate*. A més de la comèdia *Dos verdades encontradas*, calderoniana, conté 85 poesies en castellà i 16 en català, encapçalades per rúbriques explicatives i sovint seguides de la data de redacció.

En termes generals, la poesia castellana de Matheu i Sanç no difereix gaire de la que escriví en català, en tant que ambdues sovint són mers reflexos de la situació cultural i social en què l'autor vivia, i esplais d'un afectonat que ocupava llocs preeminents en la ciència i la societat. Però els poemes catalans tenen un to més viu i més acostat a la realitat quotidiana del poeta, i la llengua hi posseeix més naturalitat.

3. Una família de versaires

La rúbrica inicial del poema número iv manifesta que quatre germans Matheu i Sanç llegiren «*algunos papeles*» en un certamen celebrat el dimarts de Carnestoltes del 1643, i que Llorenç va escriure, en nom dels dos més petits, el col·loqui que la segueix. La peça

21. J. M. PUIG TORRALVA i F. MARTÍ GRAJALES, *Estudio*, ps. 86 i s.; J. RIBELLES, *Bibliografía*, III, p. 99. Tots ells publiquen l'esmentada dècima.

22. A. PAZ Y MELIA, *Catálogo de las piezas de teatro que se conservan en el departamento de manuscritos de la Biblioteca Nacional* (Madrid 1899), núm. 1.027. Cf. la segona edició, ampliada, a cura de J. Paz, *Catálogo*, I (Madrid 1934), núm. 1.140.

23. Em refereixo al treball d'E. JULIA MARTÍNEZ citat *supra*, al final de la nota 2.

és dialogada entre Isidor i Lluís, els dos germans més petits del jurista; i Lluís diu que és el menor —vv. 18-20—, que els altres tres són poetes —v. 17— i que ell també ho vol ser —vv. 1-20—, confirmant més avall que els germans són quatre i tots poetes —vv. 91-94. Al col·loqui següent, número v, llegit també pels dos germans en un certament semblant, l'any posterior, se'ns diu que Lluís ja ha estat consagrat poeta, Isidor hi fa allusions a les seves ocupacions poètiques —vv. 127-128— i Lluís revela que llur pare, Joan Baptista, també fa versos: «que ara un aïñ li ohí un romanç / escrit contra Pellicer» —vv. 155 i s.—, de la qual cosa Isidor no s'estranya gaire: «Com és mal apegadís / y va senpre entre esta gent, / se li haurà apegat lo mal, / al pare, de tants dolents» —vv. 157-160. Era realment una malaltia de l'època, aquesta de fer versos per qualsevol ocasió, i la gent representativa i d'un cert nivell cultural n'estaven «dolents»; com els contutians de Joan Baptista Matheu, que li contagiaren el mal fins al punt de fer-lo decidir a escriure un romanç contra Pellicer. El romanç no s'ha conservat i no tenim cap altra notícia de l'activitat poètica del pare. Però si la referència de l'escrit contra Pellicer, feta en plena Guerra dels Segadors, alludeix a Josep Pellicer de Tovar, autor d'una dura diatriba contra els catalans publicada el 1642,²⁴ el fet pot indicar un clima favorable al Principat entre un sector social valencià d'un cert relleu.

Del fill segon de Joan Baptista, que es deia Ermenegild i fou paborde, no n'hem identificat cap mostra poètica. De Lluís, el petit, tampoc cap, almenys de realment segura,²⁵ tot i que consta que fou poeta.²⁶ En canvi sí que n'hem conservat del tercer, Isidor, que encara vivia el 1687. A la relació de les festes del segon centenari de la canonització de sant Vicent Ferrer, hi figuren quatre peces seves, en castellà, llatí, català i italià.²⁷ A la de les

24. *Idea del Principado de Cataluña. Primera parte* (Anvers, Verdris, 1642).

25. A l'imprès *Repetida carrera del Sol de Academias, o de la Academia de Soles. Su presidente, el señor don Felipe Folch de Cardona, conde de Buñol* (València, J. L. Cabrera, 1659), pàgines preliminars, hi ha un romanç de 56 versos d'art major precedit d'aquesta rúbrica: *Antes de darse principio a la introducción de la Academia, se dio lugar a la devoción de algunas musas que cantaron así, y fueron don Isidoro y don Luis Matheu*. No és clar, per tant, qui era l'autor del romanç. Per a la descripció de l'imprès, vegeu P. SALVÀ, *Catálogo*, I, p. 82, núm. 157; per a la rúbrica, F. MARTÍ GRAJALES, *Ensayo*, p. 299.

26. Pel que li fa dir el seu germà Llorenç als col·loquis dels núms. IV, V i VI, i pel que diu M. A. ORTÍ a *Solemnidad festiva*, segons que hem vist al començ de l'apartat 2.

27. M. A. ORTÍ, *Segundo centenario de los años de la canonización del valenciano apóstol*

festes de la canonització de sant Tomàs de Villanueva, ja citada,²⁸ hi té dues dècimes castellanés a l'autor i dues altres al lector; altrament, a l'indicat capítol xxv, Ortí l'esmenta com un dels bons poetes de la València del 1659, segons que hem vist. Del mateix any és un sonet que publicà a la *Repetida carrera del Sol de Academias*, imprès que també reproduceix un romanç d'atribució dubtosa en què intervenen Isidor i Lluís.²⁹ En la justa poètica celebrada al convent de Sant Francesc de València el 1665, en honor de la Concepció, obtingué el segon premi del primer «combat», o tema, per uns versos que reproduí la relació impresa.³⁰ En el certamen dedicat a la Verge dels Desemparats, el 1667, merescué un dels premis extraordinaris per unes octaves, que Francesc de la Torre lamenta no poder publicar, per haver-se perdut, en la relació que en féu i que aparegué l'any següent, i en la qual i per contra, inclogué un sonet i una glossa del nostre autor.³¹ També figura a l'imprès *Real Academia celebrada en el Real de Valencia [...] a los años de Carlos Segundo [...]*,³² amb un sonet i cinc octaves reials.³³ I és autor de l'aprovació de l'imprès d'Antonio Faxardo y Azevedo, *Varios romances escritos a los sucesos de la Liga Sagrada, desde el sitio de Viena hasta la restauración de Buda [...]*,³⁴ la qual aprovació conté quatre dècimes seves dedicades a Faxardo, en castellà, català, llatí i italià.³⁵

san Vicente Ferrer, concludido el día de san Pedro y san Pablo, 29 de junio del año 1655 (València, G. Vilagrassa, 1656).

28. M. A. ORTÍ, *Solemnidad festiva*, relació descrita al començ de l'apartat 2.

29. *Supra*, nota 25. El sonet porta la rúbrica següent: *A una dama que, queriendo quemar a la luz de una vela el hilo con que estava atado un ramillete, se quemó un dedo*.

30. F. DE LA TORRE I SEBIL, *Luzes de la Aurora, dias de sol, en fiestas de la que es sol de los dias y aurora de las luzes Maria santissima [...]* (València, G. Vilagrassa, 1665), ps. 166-169. Cf. J. P. FUSTER, *Biblioteca*, I, ps. 273 i s.; F. MARTÍ GRAJALES, *Ensayo*, ps. 299 i s.; SALVÀ, *Catálogo*, I, p. 530, núm. 1.454.

31. *Reales fiestas que dispuso la [...] ciudad de Valencia a honor de la milagrosa imagen de la Virgen de los Desamparados, en la translación a su nueva sumptuosa capilla* (València, G. Vilagrassa, 1668), ps. 211, 239, 294. Vegeu J. P. FUSTER, *loc. cit.*; F. MARTÍ GRAJALES, *loc. cit.*; SALVÀ, *Catálogo*, I, p. 530, núm. 1.456; GALLARDO, *Ensayo*, IV, cols. 765 i s., núm. 4.056.

32. València, G. Vilagrassa, 1669.

33. Segons J. P. FUSTER, *loc. cit.*, i F. MARTÍ GRAJALES, *loc. cit.* Cf. SALVÀ, *Catálogo*, I, p. 82, núm. 157.

34. València, J. de Bordazar, 1687.

35. J. P. FUSTER, *loc. cit.*; F. MARTÍ GRAJALES, *loc. cit.*, amb la reproducció de la dècima catalana; GALLARDO, *Ensayo*, II, cols. 985 i s., núm. 2.159; SALVÀ, *Catálogo*, I, p. 117, núms. 234 i 235.

Llorenç Matheu sentí la mateixa inclinació familiar, però fou millor poeta que els seus germans. Amb tot, la seva poesia es reduí, de fet, a una honesta ocupació de l'oci: «El germà joriste», diu Isidor a Lluís, «quant se posa a fer versos, / és que no té què ordenar» —núm. iv, vv. 49, 51 i s.

4. *Les teories lingüístiques de Llorenç Matheu i Sauc*

Al capítol VIII, 9, del seu famós tractat *De regimine urbis ac regni Valentiae*, volum II,³⁶ pàgines 504-508, Llorenç Matheu hi exposa les seves teories lingüístiques, no gaire originals quant al contingut, però interessants, degut a les conseqüències que insinua d'extreure'n, interpretant les dades a la seva manera i forçant els arguments, i a l'èmfasi que posa en certs aspectes que incideixen en algunes facetes de la seva obra literària. L'estil d'aquestes pàgines és reduït i l'exposició equívoca, fa l'efecte que deliberadament, la qual cosa permet a l'autor d'induir el lector a judicis favorables a les seves posicions cantonalistes. De manera que aquest és un dels documents més sospitosos, per la seva ambigüïtat deliberada, dels allegats per les teories segregacionistes, erudites però pseudo-científiques, del valencià respecte a la llengua comuna.

Després de comentar diverses interpretacions de les velles tesis sobre la dispersió bàblica, la vinguda de Túbal a Hispània, la primitiva llengua dels hispans, que hauria estat la basca, la qual, a causa de les successives invasions, en part es confinà a Cantàbria mentre que, a la resta del país, s'anà diversificant progressivament,³⁷ i de considerar que no és d'admirar, per tant, que en temps d'Estrabó ja fossin enumerades diverses maneres de parlar d'Hispània, afirma que així mateix Luitprandus en un seu cronicó diu que a Hispània es troben les llengües següents: «*Veterem propriam, Cantabricam, Graecam, Latinam, Arabicam, Caldeam, Hebraicam, Celtiberam, Valentinam, Catalaunam*», i que l'indicat cronista és citat, a propòsit d'aquesta qüestió, per Tamayo, don Lorenzo Ramírez, Viciano, Escolano i Saavedra.

Així, doncs, entre aquestes llengües ja és esmentada la valenciana, però no la mateixa que ara usem, car aquella va romandre extingida i esmorteïda —«*extincta et sopita remansit*»— amb l'adveniment dels agarens. En efecte, la que ara usem, afirma, en el seu ori-

gen va créixer, formant-se de la llatina, la gallica i la hispana, a la ciutat de Llemotges, d'on manllevà el nom de llemosina. Però portada als catalans i comunicada a nosaltres pels nostres avantpassats, continua dient, en etapes successives fou talment perfeccionada i imbuïda d'elegància que avui es distingeix d'aquella, constituint una espècie diferent. Efectivament, així com la castellana difereix de l'aragonesa, per la seva elegància i la seva esplendor, així semblantment la valenciana es distingeix de la catalana.³⁸

Sobre l'excel·lència de la llengua valenciana, continua, n'han parlat molt Martí de Viciano i Gaspar Escolano, car la seva pronunciació és «*brevis, significativa, propria, elegans, abundans atque dulcissima*». És breu, car entre totes les altres llengües d'aquest món, aconsueix el punt més alt de brevetat; la prova la podem extreure dels elegants versos de Jaume Roig, talment que en aquell metre cap llengua no pot ésser trobada en què es pugui compondre res de forma tan ben agençada. I posa tot seguit l'exemple de vint-i-dos versos de l'*Espill* —vv. 460-481— i en fa la traducció castellana i la llatina, per deduir-ne, previ un còmput rigorós, que mentre el text valencià ha necessitat 102 síl·labes, la traducció castellana n'ha requerit 150 i la llatina 180. La valenciana és una llengua *significativa*, car allò que entre els altres és compost de moltes síl·labes, entre els valencians és expressat amb una de sola, de manera que gairebé totes les síl·labes tenen funció de nom o de verb; fins a tal punt que sovint he vist, diu Matheu, diversos poemes sobre temes heroics que constaven solament de mots monosíl·labics; i, finalment, perquè amb el canvi d'accent —de timbre— la significació molt freqüentment varia. Encara dins aquest mateix criteri valoratiu, és definit el concepte de *propria*, per tal com aquesta llengua té veus especials per significar coses que en altres no poden ésser denotades per un sol mot; per exemple, per denotar «carrer que no té sortida», en castellà es diu «*calle sin salida*», però en valencià *azucach*. La llengua valenciana és *elegans* per l'afinitat que té amb l'hebreu, en el sentit que una mateixa dicció pot significar diverses coses; amb la grega, perquè usa vocables dobles, segons sigui el timbre vocàlic de les es i de les os; i amb la llatina, a la qual normalment segueix, de manera que tenen comuns els pe-

38. «*At traducta ad Catalaunos, et nobis communicata per nostros maiores, successive ita perpolita et elegantia imbuta fuit, ut hodie ab ea distinguatur; speciem distinctam constituendo; sicut enim Castellana differt ab Araconesia elegantia et splendore, sic similiter Valentina a Catalauna.*» Agraïxo al meu bon amic, el professor Joan Bastardas, el seu valuós ajut per a la interpretació correcta d'aquests passatges redactats en el llatí humanístic de Llorenç Matheu i particularment ambigus.

36. València 1656.

37. Les fonts d'aquest passatge són, segons l'autor: «*Vaseus, Lucius Marin. Sicul., Ioannes Mariana, Abulensis, Didacus Covarrubias, noster Ludovicus Vives, Martin. Viciano, Gaspar Escolano, Thomas Tamajo de Vargas, Laurentius Ramirez de Prado, Didacus Saavedra.*»

riodes gramaticals i que el valencià sol respectar l'ús de les consonants llatines al final del mot. És *abundans*, perquè no hi ha res que no pugui expressar amb tota propietat mitjançant diverses locucions. Finalment, és *dulcíssima*, com és prou evident, sobretot en boques femenines.

D'altra banda, «*fuit mater rimarum, nam in nostra vernacula lingua inventa fuit iucunda haec Hispanorum carminum consonantia, ut testantur Petrarca* in epistol. ad Socrates suum, *Petr. Anton. Beuter* in epistol. proemial suae *Chronicae, et Escolano* dict. cap. 14, *ex nostris ad Italos delata fuit, et denique ab istis ad Beticos, sive Castellanos translata*». Però allò que més la illustra és l'aptitud dels nadius de parlar i comprendre tot seguit qual-sevol llengua, mentre que als forasters els és extremament difícil de fer-ho amb la valenciana. I, el que és més important encara, durant un temps la valenciana fou llengua comuna a totes les nacions europees, és a dir, quan aquell profeta, apòstol, confessor i prodigiós fautor valencià, sant Vicent Ferrer, declarava la sagrada oratòria exclusivament en la seva llengua nadiua i era entès per totes les nacions estrangeres.

Llorenç Matheu, seguint el costum iniciat per Guillaume Budé els primers anys del segle XVI, incorpora en un tractat de jurisprudència unes pàgines filològiques. Les doctrines lingüístiques que hi exposa no són gaire més que una interpretació de les corrents al seu temps, en particular les formulades amb més bon sentit per Gaspar Escolano,³⁹ i variats records del desordenat i pintoresc Martí de Viciana.⁴⁰ Quan Matheu exposa els seus criteris, amb redacció simplificada i estil ambigu, el problema de la «batalla de les llengües», suscitada arreu d'Europa pel Renaixement, entre els partidaris del llatí i els defensors de les llengües vulgars, amb les defenses i il·lustracions d'aquestes darreres i tot un seguit de matisos tèdics, com el concepte de llengua perfectible per art i estudi enfront del de llengua parlada i natural, l'adequació del vulgar al llatí, el prestigi de l'hebreu, el grec i el llatí, considerats com a llengües nobles i model·liques, i altres extrems, ja feia temps que s'havia convertit en una qüestió nacionalista de defensa a ultrança de la pròpia llengua i d'atac contra les altres.⁴¹ A València, sobre-

t a partir de Viciana, la positura cantonalista s'aguditza i a mitjan segle XVII es donava com a definitiva, en detriment de la llengua comuna. Llorenç Matheu s'hi adhereix sense reserves i en dona la seva versió particular.

L'autor, amb la suposada citació de Luitprandus, ja d'entrada ens desorienta amb la conseqüència que sembla extreure'n: aquella llengua primitiva no és l'actual, perquè «s'extingí» i «s'esmorté» amb la invasió sarraïna; o sigui que amb l'ambigüitat de la còpula dels dos verbs, que aquí s'exclouen semànticament, sembla suggerir l'existència d'una llengua pre-valenciana —el mossàrab indígena, doncs, dels actuals independentistes. Era general la teoria del llemosí, llengua antiga, i de la seva propagació; però, una vegada més, l'autor juga amb la imprecisió: aquella llengua fou portada «per nostros maiores», escamoteig estilístic amb què, sense comprometre's, pot insinuar que aquells «*maiores*» no eren catalans. L'esment del suposat procés perfectiu de la llengua a València, prou subratllat per Viciana i Escolano, li permet de suggerir unes altres ambigüitats: sembla que en atribuir al valencià la categoria d'espècie diferent del català, Matheu en proclami la independència, com s'ha interpretat actualment⁴² i com ja havia admès efectivament i terminantment algun dels seus seguidors.⁴³ Tanmateix, la comparació que fa tot seguit entre castellà i aragonès, i valencià i català, també dona peu a pensar que segueix la doctrina d'Escolano, diferenciadora, però no pas independentista.⁴⁴ L'independentisme

Hispanique», xxxi (1929), ps. 204-255; J. F. PASTOR, *Las apoloias de la lengua castellana en el Siglo de Oro* (Madrid 1929); W. BÄHNER, *La lingüística española del Siglo de Oro* (Madrid 1966); LORE TERRACINI, *Tradizione illustre e lingua letteraria nella Spagna del Rinascimento* (Roma 1964). Per a la llengua catalana als segles XVI i XVII, especialment: J. M. MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la decadència*, «Revista de Catalunya», XVIII (1938); J. RUBÍ I BALAGUER, *Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, III (Barcelona 1953), ps. 888 i ss., i IV-1 (Barcelona 1956), ps. 497 i ss.; M. SANCHIS GUARNER, *Introducción a la historia lingüística de Valencia* (València s.d.); *ibid.*, *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València 1963); *ibid.*, *La llengua dels valencians* (València 1972).

42. M. SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona*, ps. 70 i s.

43. Concretament, Marc Antoni d'Orellana (1731-1813), gran admirador i seguidor de Matheu i Sanç, les teories del qual defineix i radicalitza. Vegeu els comentaris de M. SANCHIS GUARNER, *op. cit.*, ps. 114-119, i *La llengua dels valencians*, ps. 42-44, i els textos, ben reveladors, que addueix.

44. «En limar i perficionar la propia se han dado tan buena maña [els valencians] que con ser la mesma que la catalana, se ha que-

39. *Década primera de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia* (València, P. P. Mey, 1610), capítols XII a XIV.

40. *Libro de atabangas de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana* (València, J. Navarro, 1574).

41. La bibliografia sobre aquestes qüestions és extensa. A títol orientador cito només les obres següents: G. MOUNIN, *Historia de la lingüística desde los orígenes al siglo XX* (Madrid 1968); M. ROMERA-NAVARRO, *La defensa de la lengua española en el siglo XVI*, «Bulletin

lingüístic valencià de fet s'ha transmès fins als nostres dies pel conducte d'Orellana, el seguidor radicalitzat de Matheu.

En l'enumeració de les excel·lències de la llengua valenciana cita expressament Viciàna i el capítol xiv de l'obra d'Escolano, dels quals extreu els conceptes, que amplifica, matisa o redueix. L'exemple de l'*Espill* prové d'Escolano, bé que no la idea de donar-ne la traducció d'un fragment, que és iniciativa de Matheu. Altrament, que jo sàpiga, Llorenç Matheu és el primer que, al País Valencià, subratlla la importància del monosíl·lab, tot adduint, a més, la seva coneixença de poemes antics redactats en mots monosíl·lábics, quan justifica l'excel·lència del valencià en tant que llengua significativa. Amb tot, com veurem, la valoració pràctica del monosíl·lab ja s'havia fet en un altre lloc del domini lingüístic. És ambigu, una vegada més, en alludir a la llengua considerada com a «*mater rimarum*», per tal com no sabem si es refereix a l'occitana o llemosina, com feren explícitament Beuter i Escolano, o bé a la llengua valenciana, com insinua amb l'expressió «*nostra vernacula lingua*», en una interpretació reductiva i equívoca d'un bon passatge d'Escolano, capítol xiv, 2, on aquest autor cita el cas concret de la llavors suposada influència de Jordi de Sant Jordi damunt Petrarca. L'elogi de la llengua valenciana a causa de la seva condició d'universal en temps de sant Vicent Ferrer, no és original. Però són de Matheu, en canvi, l'èmfasi que hi posa i el seu entusiasme localista i ultrat de les virtuts del sant predicador i taumaturg. Cal remarcar, finalment, un fet important: Llorenç Matheu no fa reserves a la llengua castellana, llevat d'afirmar que no és tan concisa ni compendiosa com la valenciana, en contrast amb la vehemència que hi posaren Viciàna i Escolano.

Les doctrines de Llorenç Matheu, arbitràries i tendencioses, s'escotegen en un mer localisme cofoi i insolidari i en la simple adhesió sentimental al seu patrimoni lingüístic, al qual, precisament, fou escassament fidel a l'hora de la veritat. Per a la ciència usà el llatí, la llengua universal, o bé el castellà, la llengua imperial. Per a altres finalitats, polèmiques, difusives o de compromís, també el castellà. A aquesta llengua vertí obres llatines d'un cert pes i algunes d'importants de la nostra literatura clàssica. Per a la seva obra de creació, fruit marginal i fenomen d'una vocació més desinteressada i potser frustrada, usà el castellà i, ocasionalment, el català.

Tanmateix, aquestes teories són il·lustratives d'alguns aspectes de l'activitat literària de Matheu i Sang: la traducció de l'*Espill*, els poemes catalans en vocables monosíl·lábics i,

dado ésta montaraz y mal sonante, y la valenciana ha pasado a cortesana y gentil», diu Escolano al capítol xiv, 7, de la seva crònica.

en una certa manera, els elogis que dedicà a sant Vicent Ferrer. Però, sobretot, cal veure en l'obra catalana l'única manifestació conseqüent, en la pràctica, de les teories lingüístiques defensades amb tanta complaença, i amb un confusionisme tan desorientador, pel nostre autor.

5. La traducció de l'*Espill* de Jaume Roig

L'interès que Llorenç Matheu demostrava el 1656 per l'*Espill* corona amb la traducció castellana i en vers de l'obra, acabada de copiar a Madrid el 1665, sota el títol: *Libro de los consejos del maestro Jaime Roig, poeta valenciano. Escribióle en lengua lemosina y yo le traduxé para que mis hijos le puedan entender. En Madrid, año de 1665 [...]*. En l'advertència *Al lector* ens diu que, després d'haver llegit curiosament el llibre, «*sin embargo de tener algún conocimiento de la lengua valenciana lemosina*» per haver treballat molt en l'estudi dels furs i haver consultat altres obres antigues, quan preparava els volums del *De regimine*, «*reconoci la dificultad de percibir los concetos, que por sutiles, aunque estubieran en lengua vulgar, necesitavan de mucha especulación. Conoci juntamente que es el libro un tesoro inestimable por los documentos que, disfrazados en lo burlesco de su composición, contiene la obra. Y porque mis hijos no carezcan dellos, determiné traducirle los ratos que havia en divertirme de la tarea de mis ocupaciones*». Per a la traducció, procura seguir el metre de l'autor sense apartar-se «*de sus sentencias*», amb les dificultats corresponents, que l'han obligat sovint a afegir alguns versos, o bé, a resoldre amb assonàncies les consonàncies de l'original, pel fet que no tenen correspondència en castellà; afegeix que «*dexo algunas locuciones en su nativa gramática por no desquiciar los periodos*». Opina que «*se ha logrado mi desvelo, por lo menos en lo que la sentencia quede fácil de entender, que el igualar la obra es imposible, como acaeze en todas las traducciones*». Manifesta que la sàtira i la llibertat de Roig eren tolerables «*en la candidex del tiempo*» en què el llibre fou escrit, però que «*oy no se permitirían imprimir*», i que algunes coses, com les que diu sobre les religioses, «*se ha de entender ser ficción poética*».

La crítica ha valorat aquesta traducció com un treball meritori per l'esforç que comporta i perquè aclareix passatges obscurs i fa bons comentaris a al·lusions al dret de València. Però li assenyala nombrosos inconvenients: el compromís d'adaptar-se al difícil esquema versificat i rimat fa que el traductor se separi sovint de l'original i hagi de recórrer a la parafrasi o a la reducció excessives; altrament, fa interpretacions errònies de passatges difícils, augmentant-ne la dificultat, o, per contra, en

banalitzava d'altres perquè passa per alt les obscuritats del model. Matheu, en definitiva, donà les línies generals de l'*Espill*, però no en traduï les sàvies implicacions ni les subtils. Finalment, remarquem que la traducció consta de 2.479 versos més que l'original.

El manuscrit de la traducció, ja desaparegut a mitjan segle XVIII, fou localitzat posteriorment a la biblioteca de Juan Nicolás Böhl de Faber, i conegut quan aquesta passà a engrossir els fons de la Nacional madrilenya i hom en publicà poc després, l'any 1883, el catàleg dels manuscrits. Això permeté a Alfred Morel-Fatio d'utilitzar-lo i descriure-lo, de publicar-ne dos fragments —vv. 793-1.288, i 16.014-16.133— i de fer la crítica de la traducció. El 1903, Salvador Guinot publicà el prefaci i la traducció dels vv. 793-4.120, però la publicació restà interrompuda. Finalment, Ramon Miquel i Planas en féu l'edició completa amb data de 1936-1942.⁴⁵

Hi ha hagut altres intents de traducció de l'*Espill*: hom n'assenyala una de llatina i amb comentaris, de Gaspar Guerau de Montmajor; sembla que hi hagué una traducció castellana, també del segle XVI; el 1904 Antonio Palanca n'inicià una altra, en castellà i en vers, a partir del v. 10.240, però restà interrompuda per mort del traductor; Roc Chabàs en féu una, en prosa castellana, d'un fragment força extens, com a complement d'una seva edició parcial de l'*Espill*, apareguda el 1904; i Ramon Miquel i Planas n'efectuà una de completa, en prosa castellana i força meritòria, que publicà, amb la de Matheu, en 1936-1942.⁴⁶

45. J. RODRÍGUEZ, *Biblioteca* (1742). *Catálogo provisional de los manuscritos de la librería que fue de D. Juan Nicolás Boehl de Faber*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1883), p. 233; no he pogut localitzar el volum indicat; dono el títol de l'article i l'any de publicació de l'esmentat volum segons R. Miquel i Planas, edició citada dins aquesta mateixa nota, ps. c-cl. A. MOREL-FATIO, *Rapport [...] sur une mission philologique à Valence, suivi d'une étude sur le «Livres des Femmes» [...]*, extret de la «Bibliothèque de l'École des Chartes» (Paris 1885), ps. 43-54. S. GUINOT, *Don Lorenzo Matheu y Sanz*, treball citat, «Ayer y Hoy», II (Castelló de la Plana 1903), publicació interrompuda. El «Espejo» de Jaime Roig, *poema valenciano del siglo XV, traducido al castellano y precedido de una introducción al «Libro del Arcipreste de Talavera» y al «Espejo» de J. Roig por R. Miquel y Planas. Seguido de la traducción inédita de L. Matheu y Sanz (1665)* (Barcelona 1936-1942). Cf. R. CHABÀS, edició del *Spill o Libre de les dones*, per Mestre Jacme Roig (Barcelona 1905), ps. 387 i s.; J. RIBELLES, *Bibliografía*, II (Madrid 1929), ps. 559 i ss.; E. JULIÀ MARTÍNEZ, *Un dramaturgo valenciano*, p. 238; R. MIQUEL I PLANAS, *op. cit.*, ps. c-cii.

46. La notícia de la traducció llatina i els comentaris de G. G. DE MONTMAJOR, els esmenta CERDÀ I RICO a les seves notes al *Canto del Turia de la Diana* de G. GIL POLO, tot fent

6. Els sonets en mots monosil·làbics

Ja hem vist que Llorenç Matheu ponderava, entre les excel·lències de la llengua valenciana, les qualitats de breu i de significativa. Qualitats així, que connoten concisió expressiva i significant, se les atribuïen totes les llengües, i Viciàna i Escolano ja les havien reivindicat per a la varietat valenciana. Però Matheu sembla fer equivalents el valor significatiu de la llengua i el monosil·labilisme. Ara bé, el 1653, tres anys abans de publicar les seves pàgines filològiques, ja havia escrit dos sonets en vocables monosil·làbics, números IX i X de la nostra edició. Ambdós són satírics; el primer és adreçat a un beverri i el segon a una dona venal i avariciosa. Dins la línia barroca i sarcàstica del temps, els dos poemes no estan mancats d'enginy, tot i llurs limitacions i malgrat el peu forçat de la construcció monosil·làbica i l'ús irregular de les llicències prosòdiques.⁴⁷ Que jo sàpiga, i no sé que s'hagi dit, Llorenç Matheu és el primer autor que usa d'aquest artífici al País Valencià, els poemes del qual n'han fet un ampli i pintoresc conreu, bàsicament amb la mateixa finalitat, des del segle XVIII, almenys, fins als nostres dies.⁴⁸

Però les provatures monosil·làbiques de Matheu tenen, si més no, un precedent al Rosselló. Cal no ignorar que també els defensors de l'idioma al Principat i al Rosselló reivindicaven la llengua en base a la seva concisió i

referència als *Ingenios valencianos* d'Onofre Esquerdo. La traducció castellana cinccentista és al·ludida per Pere Agustí MORLA al seu *Emporium utriusque juris* (València 1599), segons XI-MENO, *Escritores*, II. De la traducció d'Antonio PALANCA, en parla i en reproduïx fragments inèdits R. CHABÀS, *ed. cit.*, ps. 388 i s.; cf. RIBELLES, *op. cit.*, II, ps. 561 i s. La traducció parcial i en prosa castellana de R. CHABÀS és continguda al seu llibre *Lahors de la Verge Maria per Mestre Jacme Roig. Traducció d'en Roch Chabàs, canonge de la Seu de València* (Barcelona 1904). Per a la de R. MIQUEL I PLANAS, vegeu la nota precedent. Cf. MOREL-FATIO, *op. cit.*, ps. 24 i s.; R. CHABÀS, *ed. cit.*, ps. 387 i ss.; E. JULIÀ MARTÍNEZ, *loc. cit.*; R. MIQUEL I PLANAS, *op. cit.*, p. c, i la introducció a la seva edició del *Spill o Libre de Consells de Jacme Roig*, I (Barcelona 1929-1940), ps. LXIV i s., LXVI i ss.

47. Per exemple, l'ús del hiatus —núm. IX, vv. 6, 11 («de ou») i 14 («ni otus») —, enfront del molt més freqüent de la sinalefa —núm. IX, vv. 7 (dos cops), 10, 11 («que és», «lli ab»), 12 (dos cops), 13, 14 («ni és»); núm. x, vv. 4, 7 i 9—, i el fet d'emprar elisió vocàlica en el cas de «centr' y» —núm. IX, v. 8—, per tal de convertir artíficiosament en monosíl·lab un mot bisíl·lab.

48. Vegeu els testimonis d'ençà del segle XVIII adduïts per F. ALMELA VIVES, *El monosilabismo valenciano*, «Revista Valenciana de Filologia», I (1951), ps. 105-138.

brevetat significativa; i que, si al final del segle XVIII Ignasi Ferreres, l'autor de l'*Apologia del idioma català*, escrivia versos en monosíl·labs amb aquesta finalitat,⁴⁹ les motivacions i els orígens són anteriors, i diferents, d'altra banda, als dels valencians.

En efecte, Onofre Manescal al seu cèlebre *Sermó* de 1597,⁵⁰ destina uns paràgrafs a l'origen i a l'«eminència» del «llenguatge català», a afirmar la fertilitat i l'abundor de la llengua catalana i a la defensa dels atacs de «curta» que li feien els detractors. L'epítet de «curta» aplicat a la llengua catalana, del sentit despectiu del qual la defensava Manescal, i que usaria sense to de censura Tirso de Molina al seu *Deleytar aprovechando*, del 1635, i amb mala voluntat Alejandro Ros a la seva *Cataluña desengañada*,⁵¹ tenia una doble referència: l'una a la pretesa escassetat de vocabulari i recursos expressius, i l'altra a la brevetat sil·làbica. Però en ambdós sentits el terme constituïa una preocupació per als apologistes del català, els quals, més enllà dels arguments o de les realitzacions pràctiques desorientades, com podia ésser el conreu del monosíl·labisme, el que de fet intentaven era rehabilitar la llengua, basant-se en la seva concisió, enfront de l'enlluernadora i competitiva pompa verbal del castellà.⁵²

El rossellonès Andreu Bosch destinà el capítol 11, 1-8, del seu *Summari*, de 1628,⁵³ a parlar amb extensió de la llengua catalana, per acabar fent-ne la defensa contra l'acusació pejorativa de llengua curta, tot repetint i ampliant els arguments de Manescal. El català és llengua fecunda, fèrtil, sonora, entenedora i posseïdora d'un vocabulari apropiat i expressiu, i la curtedat atribuïda despectivament pels castellans, o els castellanistes, no és un defecte ans una virtut, de manera que «per so no és més imperfecta, ans més pròpia per traduyr y prompta per parlar».

La defensa de Manescal i l'hàbil identificació de curtedat i concisió expressiva feta per

Bosch, tenen una curiosa manifestació pràctica a l'obra de fra Josep Elies Estrugós, *Fènix català, o llibre del singular privilegi, gràcias y miracles de nostra Senyora del Mont del Carme*, apareguda el 1644, també a Perpinyà. Dins la línia del pensament de Bosch, el llibre és una defensa ben fonamentada de la llengua catalana. L'autor hi denuncia els qui l'abandonen atrets per la castellana, els quals, «afficionats a bulto de paraules [...], alaban al qui més xarra, al qui la parla més culta y a vegades oculta». Si la catalana rebés la cura i l'estudi deguts i fos conreada pels catalans amb prou assiduidat, «no és tan estèril que no produís los mateixos fruits y fecúndia» que han fornit diversos autors nostrats, alguns dels quals ell cita aquí o, al final del llibre, en un *Helenc dels escriptors catalans*. El volum d'Estrugós s'obre amb un seguit de poesies adients al tema del títol, de les quals remarcuem la següent perquè, prescindint de la seva nul·la qualitat, és una clara conseqüència de les teories esmentades:

«Sonet. A la baxada de Maria santíssima a donar lo escapulari a sant Simon Sttok. En confirmació de la curtedat de la llengua, són totas las paraulas monosilabas.

»Del cel à Stock un do gran tant,
un gran pris fa de Déu lo vas:
ve, com lo sol, ab molt prest pas
del cel solck als prechs del sant.

»Diu: —Pren est do, ap molt dol cant,
que tu tant vols, y ab ell lo bras
de Déu per qual se vol mal cas,
que, quant a tu y teus, de tot mal bant.

»Te guart de mal nou, vell, xich, gros,
te don bon fi y bon punt de mort,
te guart de mar, llamp, foch ton cos.

»—Y tras la mort, en temps molt poch
—sí diu lo sant—, ¿del mar bon port
y llum del cel, del cep flor groch?—

»Sí diu per sort:
—Sí mor, o Stock!, mon fill, del forn
molt fort lo port hon yo me'n torn.»

Mal imprès a l'original, gairebé inintelligible en algun passatge i desventurat, aquest sonet és, tanmateix, i que jo sàpiga, la primera composició en vocables monosíl·labs documentada a la nostra història literària; en tot cas, és anterior en nou anys als dos de Llorenç Matheu. Tots tres són fenòmens, òbviament pintorescs, sorgits de reflexions sobre la llengua esteses al llarg del domini, però formulades eruditament i entusiasta al País Valencià, i defensivament i planyívola al Principat i al Rosselló.

7. Sant Vicent Ferrer i sant Llorenç, dues devocions de Matheu i Sauc

L'entusiasme del nostre jurista per la figura de sant Vicent Ferrer, en tant que excepcio-

49. Cf. J. RUBIÓ, *Literatura catalana*, v (Barcelona 1958), ps. 224, 231 i 284.

50. *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon, justicier y pacífic rey de Aragó y compte de Barcelona* [...]. *Predicat en la sancta iglésia de la insigne ciutat de Barcelona a 4 de novembre del any 1597*, per Honofre Manescal, doctor en theologia y rector de la iglésia parroquial de Sant Andreu de la Selva [...] (Barcelona, S. de Cornellas, 1602).

51. Nàpols 1644.

52. Cf. J. RUBIÓ, *Literatura catalana*, v, p. 225.

53. *Summari, index o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya, y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preeminències e immunitats gòsan segons les pròpies y naturals lleys* [...] (Perpinyà, P. Lacavalleria, 1628). Hi ha edició facsimil recent (Barcelona-Sueca 1974).

nal personalitat valenciana i predicador universal en la pròpia llengua materna, expressat al *De regimine*, ja l'havia manifestat el 1647 en un sonet⁵⁴ —número XIII de la nostra edició—, basant-se en els mateixos conceptes i fent-ne ponderacions semblants; és, doncs, un poema que, certament convencional però clar d'expressió, testimonia prou l'exaltació localista i sentimental de l'autor.

El sonet indatat número XIV, més abarrocat i conceptuós, és dedicat al martiri del sant patró del nostre autor. S'integra, per tant, en el conjunt de l'obra de Llorenç consagrada al mateix sant, segura o atribuïda, de què hem parlat a l'apartat 1.

Ambdós poemes obeeixen a devocions de l'autor, i no hi ha indicis que els relacionin amb festes, certàmens o acadèmies literàries.

8. Festes i celebracions, certàmens i acadèmies

Com ja hem vist a l'apartat 1, Llorenç Matheu és autor de dues relacions de festes celebrades a València: les organitzades per l'orde de Montesa el 1653, i les patrocinades pel duc de Montalbo, virrei de València, el 1658. La categoria social dels promotors degué obligar-lo a acceptar l'encàrrec. Però festes així, motivades per qualsevol pretext, eren obligades en la vida ciutadana d'aleshores. Sovint, per iniciativa d'agrupacions literàries ocasionals o més o menys permanents, hi era convocat un certamen poètic, en el qual participaven nombrosos concursants de talent i condició força heterogenis. Una bona part de la poesia de Llorenç Matheu, en castellà⁵⁵ o en català,

54. Recordem que les festes del segon centenari de la canonització del sant se celebraren el 1655; per tant, anys després de la data del sonet indicat.

55. Transcripció de les rúbriques de les peces castellanes relacionades amb certàmens i acadèmies contingudes al seu manuscrit poètic, precedides de la numeració de la descripció d'E. Julià Martínez i seguides de la data, quan és consignada: 9, *Idea escrita para introducción de una academia* (1637). 35, *A la promoción del Excmo. Sr. Don Pedro de Guzmán, conde de Villahunbrosa, al puesto de presidente de Castilla, el certamen que hizo el Colegio de Obiedo en Salamanca. Escríbila en nombre de mi hijo, pero no llegó a tiempo* (s. d.). 38, *A un certamen particular que se hizo en el palacio del Arçobispo de Valencia, una noche de Carnestolendas en que se pidió se glosase la coplâ siguiente, escriví este papel* (1643). 43, *A un capón que cada día matava un gallo y se lo comia croyendo enmendar así su dolencia. Escrivíose para una academia* (1643). 49, *La enorabuena que se pidió en el cartel de un certamen celebrado en Valencia a la profesión de una religiosa, escrita en nombre de un niño* (1660). 84, *Introducción de un certamen que se hizo en el convento de Santa Ana, de monjas*

és tributària d'aquestes habituds festives en què es conjugava l'associacionisme literari i competitiu amb la necessitat de prevalença personal dins un estrat social fet d'intel·lectuals i clergues, alts funcionaris i noblesa il·lustrada.

Dos factors destaquen d'entre els que contribuïren a formar aquesta situació. D'una banda, la tradició de les festes de la Gaia Ciència, que s'havien justificat i sostingut per elles mateixes amb el seu prestigi, la seva codificació i el seu cerimonial. D'una manera o altra aquesta tradició es manté fins a finals del segle XVI, però sofreix una forta modificació i es desplaça definitivament des de l'inici del XVII, en què el certamen ja no és el centre o la justificació de la festa, sinó un component més, i prescindible, del programa d'una celebració commemorativa, altrament envoltada de la pompa barroca i la vàcua ostentació de la tramoia castellanitzant.⁵⁶ I celebracions així es prodigaven *ad nauseas*. L'altre factor, concomitant i incidint sensiblement en l'anterior, fou la creació de les acadèmies literàries del segle XVI. Des que, el 1564, els jesuïtes obriren els seus col·legis, anaren assolint celebritat amb els procediments pedagògics de la seva *Ratio studiorum* i influïren notablement en l'educació de la joventut. Professors i alumnes practicaven el costum d'expressar-se amb agilitat en versos llatins i vulgars, o en prosa, i d'aprofitar les festivitats escolars per estimular conteses poètiques entre estudiants, amb els corresponents premis i distincions, i promovien les famoses disputes en llurs acadèmies sobre qüestions literàries, poètiques i filosòfiques. Aquestes acadèmies escolars eren societats d'estudiants que es reunien en dates fixes sota la direcció d'un professor. I, així, foren els jesuïtes qui més fomentaren l'estudi de l'art mètrica, qui més potenciaren les celebracions de certàmens i qui dotaren les agrupacions literàries ja existents d'una organització sistematitzada que no era sinó una extensió de llur promoció escolar. Els mètodes i procediments dels col·legis dels jesuïtes, adoptats per moltes escoles d'humanitats, es posaren finalment en pràctica fora dels recintes escolars i informaren l'educació literària del temps, en el qual era signe de distinció i cultura l'habilitat a compondre versos en llatí i en vulgar; els certàmens literaris constituïen una part preponderant de les festes públiques, i les discussions poètiques, les justes i l'afecció a versificar

—
carmelitas, con motivo de la profesión de Doña Eugenia de Castro (1660). 102, *Al santissimo Sacramento. Romance* 25. *Premióse en un certamen que hubo en la parrochia de San Andrés de Valencia la octava del Corpus. Año 1652.*

56. Cf. J. RUBIÓ, *Literatura catalana*, IV-1, ps. 518 i ss.; i M. SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona*, ps. 13 i s., 50.

envaien els cercles socials de més relleu. A més, a imitació de les acadèmies dels col·legis dels jesuïtes se'n fundaren de privades des del final del segle XVI i durant el XVII,⁵⁷ la més important de les quals fou la dels *Nocturnos* de València, el 1591, restaurada el 1616 amb el nom de *Montañeses del Parnaso*, precedida per la dels *Adorantes*, probablement del 1599.⁵⁸ Abunden les notícies d'acadèmies més o menys permanents o simplement ocasionals durant el segle XVII valencià. Però sovint les dades són desorientadores, perquè amb freqüència el terme acadèmia no sembla designar altra cosa que una sessió literària ocasional d'una certa pretensió, o bé una mera reunió més o menys periòdica d'aficionats a fer versos o bé, encara, un recull poètic miscel·lani.

No cal insistir, finalment, en el fet prou sabut del fort desavantatge de la nostra llengua en aquestes pràctiques ni en el de la molt qüestionable qualitat literària d'aquesta massa de literatura.

Les poesies de Llorenç Matheu números I, IV, V i VI es refereixen a celebracions i certàmens, i els números XV i XVI s'hi poden relacionar. Altrement, el número I, ja indicat, i els III i VII alludeixen a acadèmies. La poesia número I va ésser escrita, l'any 1640, amb motiu d'un certamen que es féu a la Universitat valenciana en llaor de la Verge de la Sapiència, com indica prou clarament l'octava VI. Els col·loquis números IV i V foren llegits per Isidor i Lluís, germans del poeta, en dos certàmens celebrats en una església el dimarts de Carnestoltes, l'un el 1643 i l'altre el 1644, durant una festa dedicada al Santíssim. L'altre col·loqui, número VI, fou llegit pels mateixos protagonistes en un altre certamen, ben curiós, però no insòlit: el que fou organitzat per festivar, al convent valencià de Santa Anna, la professió d'una religiosa, el 1660. A l'apartat 10 parlarem amb més atenció d'aquests col·loquis. El sonet número XV fou escrit el 1659, any de la canonització de sant Tomàs de Villanueva, en la qual ocasió, però, no se celebrà cap certamen, com hem dit a l'apartat I. Matheu pogué haver escrit aquest sonet en previsió d'una justa poètica que després no se celebrà. Tampoc no consta la participació a cap concurs poètic en el sonet

57. Cf. L. PFANDL, *Introducción al estudio del Siglo de Oro* (Barcelona 1929), ps. 181-183. Cf. J. SÁNCHEZ, *Academias literarias del siglo de oro español* (Madrid 1961); i W. F. KING, *Prosa novelística y academias literarias en el siglo XVII* (Madrid 1963).

58. Vegeu *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia, extractado de sus actas originales por D. Pedro Salvá, y reimpresso con adiciones y notas de Francisco Martí Grajales*, 3 volums (València 1905-1906). SALVÀ, *Catálogo*, I, ps. 57-83, núms. 156 i 157; M. SANCHIS GUARNER, *op. cit.*, ps. 48 i ss.

indatado número XVI, dedicat a la Verge dels Desemparats. Tanmateix, el 1667 es feren unes festes en honor de l'esmentada Verge.⁵⁹

Dels tres poemes relacionats amb acadèmies, el número I alludeix a la creació recent d'una d'eucarística fundada a la Universitat a l'entorn de la capella de la Verge de la Sapiència —vv. 37-40—; fou aquesta acadèmia la que organitzà la festa i l'indicat certamen. La rúbrica inicial del número III és ben explícita del costum de les acadèmies d'encarregar als seus associats composicions amb el peu forçat del tema, el gènere i la llengua. Es tracta d'una alegoria moralitzada, gènere i procediment retòric molt del gust del barroc, basada en la falla mitològica de Venus, Volcà i Mart, que el poeta, després de transportar-la metafòricament al pla de la fe, interpreta extravagantment com a figura del dogma de la Redempció. L'esmentat poema és datat el 1643. L'altra composició, la número VII, contrasta explosivament amb les anteriors: és una dècima indatada, dedicada a una mossa galantejada per un castrat i per un vell.

9. Ambient eucarístic i poesia

Les festes consagrades al Santíssim i la literatura eucarística reflectien, amb sobreabundància de símbols i referències metafòriques recarregades i xocants, un aspecte important de l'ambient devot i extern de la societat barroca del sis-cents, i Llorenç Matheu, una vegada més, no deixà de tributar a la moda, tant en la seva poesia castellana,⁶⁰ com en la catalana. En aquesta, el repetidament indicat número I ens informa de la creació d'una acadèmia eucarística, segons que ja hem vist. Un poema característic de l'extorsió barroca en el tractament del tema és el romanç del número II, datat el 1642, en el qual aspectes de l'essència divina present en l'Eucaristia són comparats aberrantment amb peixos, crustacis i molluscs per tal d'intentar, a través de la imatge plàstica, una representació del dogma. Les equivalències d'aquest sistema transcendent i abstracte i el món dels peixos i de la mar, les obté el poeta especialment mitjançant capricioses interpretacions etimològiques, cosa que fa encara més risible la banalitat del conjunt. Fins a tal punt el desequilibri d'una època desorientada i decadent podia condicionar un home de talent i d'estudis seriosos. També pertanyen a l'ambient eucarístic, bé que el

59. En publicà la relació Francesc de la Torre l'any següent. Vegeu *supra*, nota 31.

60. 2, *Al Santíssimo Sacramento en metáfora de un mapa* (1643). 53, *Al Santíssimo Sacramento* (1643). 62, *Al Santíssimo Sacramento* (1646). 72, *Al Santíssimo Sacramento* (1646). 102, *Al Santíssimo Sacramento. Romance* 25. *Premiöse en un certamen que hubo en la parrochia de San Andrés de Valencia la octava del Corpus. Año 1652.*

sagrament hi sigui un simple pretext, els col·loquis números IV i V, que estudiarem tot seguit.

10. Els «colloquis»

Les ja indicades composicions números IV, V i VI, en forma de romanç i dialogades, titulades «colloquis» pel seu autor, són les peces poètiques més interessants de Llorenç Matheu, i això des de diversos angles: pel gènere, per les referències directes i vives a la quotidianitat cultural i social del temps, per les notícies familiars i personals que el poeta hi reporta, i per llur estimable realització literària en general.

A mitjan segle XVII i en un autor com Llorenç Matheu, humanista i científic i al mateix temps home receptiu del seu entorn local, el gènere colloqui sembla ésser la confluència de dos corrents: la poesia realista i desimbolta de l'escola popularista de València, florent a la segona meitat del segle XV i una part del XVI —citem el cas del *Colloqui e rahonament fet entre dues dames*, publicat el 1486— i projectada al futur com a constant, però progressivament modificada i àdhuc degradada en el to; i el dialògisme conreat pels humanistes del XVI, del qual els *Colloquia familiaria* d'Erasme, del 1518, són l'exemple més il·lustre i imitat. A aquesta darrera línia pertanyen els variats *diàlegs* sobre qüestions lingüístiques i d'altra mena escrits arreu, els *Colloquis* del tortosí Despuig, i altres obres situades en la mateixa família de discussions amenes i redactades planerament. Als tres colloquis de Matheu i Sanç predomina la correntia popularista, viva i divertida, però frenada amb mesura, per damunt de la línia humanista. Altrament, aquests tres diàlegs no els podem incloure encara en el que serà, a València, la vigorosa tradició del colloqui populatxer a partir, potser, del final del segle XVII, entre altres raons, sobretot de contingut, de to i qualitat, perquè els de Matheu i Sanç foren *llegits* en cenacles closos i il·lustrats, però no pas recitats o semi-representats per un lector o un recitador o per dos o més interlocutors davant un públic de carrer bigarrat i més o menys analfabet.⁶¹

Els colloquis números IV i V foren llegits per Isidor i Lluís, en sengles festes dedicades al Santíssim i celebrades en una església —número V, v. 45— el dimarts de Carnestoltes, dels anys 1643 i 1644, respectivament. Sembla tota una estratègia, si tenim en compte que la diada profana era molt moguda als carrers de València. Almenys en el primer dels anys indicats, els quatre germans llegiren, a més, altres composicions. El número VI fou llegit,

també pels dos germans petits, en el certamen celebrat al convent valencià de Santa Anna, de monges carmelites, amb motiu d'una professió, el 1660;⁶² el colloqui obrí el certamen i anava precedit d'una introducció, en castellà, del mateix Llorenç Matheu.

El número IV, un romanç de 134 heptasil·labs, se centra en el tema de la vocació poètica i de la condició del poeta. Després d'una invocació al Santíssim, Lluís, que és molt jove, expressa el seu desig d'ésser poeta. Isidor, que ja ho és, li fa de mentor experimentat. En to deliberadament ingenu, humorista i anecdòtic, l'autor hi formula, més que una teoria sobre la poesia, uns comentaris sobre la manera d'ésser del poeta i les seves circumstàncies. L'origen de la poesia és Déu mateix; aquell que vol ésser fidel a la vocació poètica, no pot aspirar a cap guany material, ni tan sols, en aquests temps, a la compensació de premis valuosos; a més, es comportarà com un orat; si el novell aspirant s'entesta, malgrat tot, a esdevenir poeta, necessita graduar-se com a tal, de manera que ha d'esmerçar tot el seu talent a l'exercici poètic i sofrir el corresponent examen, que consisteix a concórrer a un certamen públic i sortir-se'n airós. A la festa present, doncs, Lluís té una magnífica ocasió d'«examinar-se» de poeta, component un elogi a l'Eucaristia. Aquesta exposició és acompanyada de connotacions i detalls anecdòtics interessants. Així, la referència al costumari dels certamens i l'allusió a la situació política: des de divuit anys ençà els premis s'han reduït «a vidres de Barcelona» i a quants perfumats —vv. 61-64—, i ara, a més, amb la guerra de Catalunya i Portugal, manquen vidres catalans i perfums portuguesos —àmbre i almesc, vv. 65-70. Altres dades es relacionen amb l'ambient familiar: els quatre germans són poetes —vv. 17 i s., 90-94—, especialment Llorenç, el jurista, que, quan no té feina, fa versos —vv. 49-52—; i el pare dels poetes és motejat de «Pare dels horats» —v. 94—, que deu ser una al·lusió metafòrica a una comparsa de Carnestoltes, popular i de carrer, suggerida per la diada.

El número V, un altre romanç, de 200 heptasil·labs, temàticament completa l'anterior. Lluís, ja fet poeta novell i amb una mica més d'experiència, hi fa reflexions sobre la condició del poeta. Es dol d'haver demanat de ser-ho i d'haver-ne esdevingut. Amb el mateix estil i les mateixes maneres del colloqui anterior, l'autor ens diu que la poesia és el resultat d'un procés d'imaginació absorbent que arrapa i aliena el poeta fins a la follia i que anul·la la seva personalitat humana en benefici

61. Sobre la tradició dels colloquis populatxers valencians, vegeu les opinions de Joan FUSTER, *La decadència al País Valencià* (Barcelona 1976), p. 140.

62. La rúbrica del colloqui del número VV remet a la pàgina 432 del manuscrit de les poesies de Llorenç Matheu; a l'esmentada pàgina hi ha la rúbrica que transcrivim *supra*, nota 55, núm. 84.

d'una altra identitat suscitada i assumida pels fantasmes del seu numen creador. Al poema hi ha tot d'observacions anecdòtiques sobre l'ambient on es movien els versaires: l'admiració del poeta novell envers els ja consagrats —vv. 132-134—; l'encomanadissa i estesa mania de versificar entre persones d'un cert nivell, com és el cas de Joan Baptista, el pare dels quatre germans poetes, que, no havent pogut resistir l'ambient general, va escriure un romanç «contra Pellicer» —vv. 147-160—, com ja hem comentat a l'apartat 3; les mofes de què són objecte els poetes novells; les crítiques dels no premiats contra els veredictes; i la ingerència pertorbadora de personalitats influents de la vida pública en els certàmens —vv. 166-182. Hom continua subratllant l'equivalència entre orat i poeta —vv. 79-82, 139-152— i la pobresa a què aquest està condemnat —vv. 107-109—; Lluís passa fam tot l'any no en té per tinta ni paper —vv. 113-128—; i exposa, encara, altres calamitats que li esdevingueren des que l'any passat fou «fet poeta primichol» —vv. 47-48; cf. vv. 51-58, 95-101. Decebut, vol renunciar a ésser poeta; però Isidor el conforta i li recomana de tenir confiança en Déu i que escriuï «un paper / alabant-lo desfreçat / en aquest sant Sacrament». L'allusió metafòrica de Déu «desfreçat» en l'Eucaristia, molt dins el gust barroc, aquí ha estat suggerida per la diada profana, sobre la qual, altrament, el col·loqui fa repetides referències —vv. 53-58, 139-142.

El tercer col·loqui, número vi, també en forma de romanç, però amb una dècima intercalada —vv. 219-228—, i amb un total de 254 heptasil·labs, té un contingut temàtic i una intenció distints, i fou llegit uns anys després, el 1660. El tema del certamen consistia a cantar la devoció de santa Anna, i Lluís hi participava amb composicions escrites «en bon llatí y mal romanç», a més de la lectura del col·loqui juntament amb Isidor. Amb l'estil i les maneres habituals dels altres dos, aquest col·loqui conta les intencions de Lluís, estudiant pobre, de burlar-se d'una monja amb l'excusa de servir-la —vv. 9-96—, i una petita anècdota esdevinguda l'any anterior i protagonitzada per ell —vv. 97-228. Tant les intencions expressades com l'anècdota, són versions candoroses de sàtira contra els «devots de monges» i llurs serveis amorosos, una irregularitat freqüent, i tolerada, a les cases de religioses. Les denúncies i les sàtires contra aquest estat de coses abundaven;⁶³ però fou Francisco de Quevedo qui més s'hi distingí amb la publicació, el 1612, del seu *Memorial pidiendo plaza en una academia. Y las indulgencias concedidas a*

los devotos de monjas que le mandaron escribir interin vacaban mayores cargos. Són aquestes, sens dubte, les «indulgències [...] que Quevedo deixà escrites» a què es refereix Lluís als vv. 26-27, tot provocant l'alarma del seu germà Isidor. Les «indulgències» de Quevedo són un sarcasmè contra l'estultícia dels devots de monges i contra la malícia de les dones de religió, que es deixen requestar i es burlen dels seus admiradors.⁶⁴ Lluís, que diu conèixer prou el tarannà de les monges, pretén que aconseguirà de burlar-se d'una d'elles, la qual cosa serà ben meritòria de perdonances —vv. 34-76. Però tot seguit Isidor posa en relleu la jactància i la ingenuïtat del seu germà, tot obligant-lo a relatar l'anècdota que li esdevingué l'any passat per Carnestoltes, en la qual Lluís restà —de fet, com els devots de monges— burlat i escarnit per una d'elles —vv. 97-228. I el col·loqui acaba amb aquesta afirmació d'Isidor, ingenu resum de la «tesi» del poema: «que, si elles volen, nengú / pot lliurar-se de ses mans».⁶⁵

11. Sàtira, trivialitat i circumstància

Cinc poesies de Llorenç Matheu tenen intenció satírica i burlesca, i mostren una superffi-

64. De les deu «indulgències» quevedesques copio les quatre següents, prou aclaridores de molts passatges del col·loqui —en particular el contingut dels vv. 9-80—, i de la intencionalitat del poema o, almenys, de les seves referències implícites: «Primeramente, todos aquellos que, descuidados de sí mismos, pusieren sus sentidos en la monja devota que aman, y trayendo consigo la medalla o insignia, hicieren exclamaciones solitarias, coplas o sonetos en su alabanza, y las escribieren cartas contemplativas, se les concede quince años de boberia y otras tantas cuarentenas de tiempo perdido.» «Item, a cualquier devoto que, llevado de su afición, diere dineros, piezas de oro, plata u otra cosa de valor, a su devota, se le conceden veinte años de arrepentimiento y otros tantos de bolsa vacía.» «Item, a cualquier devoto que fundase su esperanza en promesas de monjas, y diere crédito a sus palabras, teniendo consigo una destas medallas, se le concede absolución de todo lo que le deben, y se le permite que vuelva por estos medios al estado de ignorancia.» «Item, a aquellos que con firme esperanza pretenden galardón de sus servicios de la devota a quien sirven, se le concede por gracia particular que se halle tan lejos della como la casa santa de Jerusalén está de la ciudad de Roma.» Vegeu l'edició citada a la nota precedent, i, p. 473.

65. Algunes al·lusions i frases i certs aspectes del vocabulari d'aquest col·loqui requereixen un petit comentari per a la més bona comprensió de la peça. Ho faig tot seguit, molt succintament. La xifra que precedeix cada nota és la del vers corresponent. 4, romanç, segurament la llengua castellana, més que la catalana. 18-20, *treuré, quinze i dau* són termes

63. Cf., per exemple, *Obras de Don Francisco de Quevedo Villegas. Colección completa, corregida e ilustrada por Don Aureliano Fernández-Guerra y Orbe*, I (Madrid 1852), p. 472, nota a.

cial influència quevedesca en alguns casos.⁶⁶ Tenen poc relleu. Ja n'hem comentat tres i no cal insistir-hi: la dècima procaç del número VII, i els números IX i X, sonets escrits en vocals monosil·làbics. En dos altres sonets, números VIII i XI, indatat el primer i del 1652 el segon, el poeta exhibeix la seva habilitat en l'ús de rimes de sons xocants, continuant així un artifici antic en la poesia catalana; el primer juga amb les rimes en *-ich, -uch, -och i -ach*, i el segon amb la sèrie *-it, -ot, -at i -ut*. També en la construcció i, els components ambdues peces segueixen la tradició arcaica, en aquest cas derivada de l'*escondit*: una exposició enumerativa de mals i inconvenients triats amb divertida ocurrència i que el poeta vol que li esdevinguin si no és veritat allò que ell afirma, condició que exposa als dos versos finals com a cloenda del poema, en el primer sonet per declarar la lletgesa i la niciesa d'una dama, i en el segon per subratllar grotescament els efectes que li produeix la vista d'una altra. Tot plegat, artificis arcaics que encaixaven perfectament en la buida banalitat del barroc de mitjan sis-cents.

Perquè no s'hi resol el conflicte plantejat pel tema, altrament banalitzat —l'oposició entre gosadia i timidesa i llurs efectes en l'amant— i per l'expressió, és trivial i desafortunat el sonet número XII, del 1649.

El número XVII, no contingut al manuscrit 3.746 i donat a conèixer pel «Diario de Valencia» el 1792, és una dècima de circumstàncies, escrita pel poeta quan la ciutat intentà

del joc de la pilota; la frase és figurada i reforça la del v. 17. 50, *pardals*, ocells en general, en la varietat lingüística valenciana. 61, *teuladí*, pardal. 85, *gàbies paradores*, paranys per a caçar ocells. 114, *peix cantant*, peix fresc; la mateixa frase, al núm. II, v. 68. 115, *buscava*, componia, trobava. 127, *maixquerada*, mascarada; per extensió, Carnestoltes. 147, la deixaré plantada, l'abandonaré. 149, *ajustar la fillera*, probablement en el sentit d'ajustar els comptes. 154, *Engonari*, llegiu Engonari, atlant que, esculpit en pedra i a la gatzoneta, estava col·locat en un dels angles de la Llotja de l'oli, a València, i fou enderrocat el 1877; vegeu M. A. ORILLANA, *Valencia antigua y moderna*, I, p. 599 i s., de l'edició citada; SALVA, *Cancionero de la Academia de los Nocturnos*, edició citada, I, p. 83, nota 1; cf. ALCOVER-MOLL, *Diccionario*. 182, *executàs*, apresés. 189, *villetes*, llegiu bitllets, missives escrites en papers relativament petits. 219-228, aquests versos contenen una dècima intercalada al romanç, com ja hem dit.

66. També els títols i els temes d'algunes poesies castellanes del mateix gènere revelen aquella influència, bé que epidèrmica. En un cas el model hi és confessat: 32, *Seis hu ocho amigos fueron a una aldea en ocasión que havia fiestas y bayles en ella, y satirizando sus acciones en imitación ie Quevedo, escribi este papel* (1645).

enderrocar el tancat del pati del convent de Sant Francesc, amb al·lusions que avui se'ns escapen.

12. Sobre la poètica de Llorenç Matheu i Sanç

La idea que l'autor tenia sobre la poesia, ja l'hem sintetitzada en parlar dels colloquis número IV i especialment el V. És la corrent al seu temps.

Regits per la prosòdia castellana, no pas per la catalana, els versos han d'ésser escandits segons el sistema corresponent, amb totes les llibertats i llicències permeses pel barroc, a més a més. Els versos usats són l'heptasil·lab, per als poemes de forma liriconarrativa o romanç, números II, III, IV, V i VI, i per a la dècima del número VII, la continguda al romanç número VI, vv. 219-228, i la del número XVII;⁶⁷ i el decasil·lab italià, per a les octaves del número I i els sonets compresos del número VIII al XVI, amb accentuació interna predominant, de molt, a la sisena síl·laba.⁶⁸

Les rimes consonants no passen de suficients quant a la correspondència fònica a partir de la darrera vocal accentuada, i acostumen d'ésser fàcils i àdhuc banals quant a la tipologia de les terminacions, i en algun cas són incorrectes.⁶⁹ La rima assonant, emprada als cinc romanços indicats, és aguda en tots els casos i formada únicament pel fonema de la darrera vocal accentuada dels versos parells. El fonema vocàlic de l'assonància és *a*, per als números II, IV i VI, *i*, per al número III, i *e*, per al número V.

El romanç, la dècima, l'octava rima i el sonet són les quatre úniques estructures versificades que usa el poeta. El primer, Llorenç Matheu l'usa en la metàfora del número II, en la falla moralitzada del número III i en els tres colloquis o diàlegs dels números IV, V i VI, aquest darrer contenint una dècima intercalada als vv. 219-228. L'ús del romanç és ben adequat als cinc casos pel fet de tractar-se de peces de discurs expositiu i narratiu. L'esquema de les tres dècimes, *a b b a / a c c d d c*, amb un tall de sentit obligat després del quart vers, és el de l'espina clàssica.

67. Notem dues irregularitats en el compte sil·làbic, ambdues per excés d'una síl·laba, i ambdues corresponents a versos heptasil·làbs i segurament degudes a error de còpia: núm. III, v. 1, i núm. IV, v. 2, en els quals versos cal suplir «fàbula» per «faula» i suprimir l'article «el», respectivament.

68. L'accentuació interna a la quarta síl·laba i la vuitena apareix en aquests casos: números I, vv. 23, 29, 37, 40, 43; VIII, 1; IX, 1, 14; X, 3; XII, 2; XIII, 3, 9; XIV, 11, 14; XV, 4, 8.

69. Números I, v. 46; XIV, 1.

sica, i el poeta l'aplica correctament als tres poemes, d'assumpte intranscendent. Usa l'octava rima, *A B A B A B C C*, en l'únic cas del número I; també adequadament, ja que aquesta és una forma de poesia elevada i noble. Les combinacions rimades dels sonets són de les més usuals. Per als quartets, el poeta ha seguit la distribució creuada, *A B B A A B B A*, de molt, la més típica; i per als tercets, també la més emprada des de Petrarca: *C D C D C D*. Matheu ha aplicat bé la sàvia tècnica del sonet a les seves composicions, de temàtica diversa.

L'autor no abusa de la retòrica, i menys de la delirant del barroc. Cau, certament, en extravagàncies usuals al seu temps, com la metàfora dels peixos del número II, o la moralització de la faula mitològica del número III; en un cert conceptisme extern, en alguna sàtira; o en intents d'engolament altisonant en

passatges d'algun poema. Però és la simplicitat i la naturalitat allò que domina en la seva poesia.

Al marge de les seves especulacions filològiques, la llengua poètica catalana de Llorenç Matheu no em sembla del tot menyspreable. Un estudi detallat crec que en faria ressaltar la coherència interna i una certa eficàcia expressiva, encara que no prenguéssim gaire en consideració la relativitat dels condicionaments d'època i de situació, com tampoc les escasses pretensions del poeta. Altrament, ja comptem que, a la superfície d'aquesta llengua, hi trobarem les inevitables vacil·lacions, particularment en la fonètica i l'ortografia, i els castellanismes lèxics reals i causats pel temps, al marge dels corrents en el valencià, o que ens ho semblen.

JOSEP ROMEU I FIGUERAS